

به نام خدا

تولید، تجارت و صادرات گیاهان دارویی

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۴	استفاده از گیاهان دارویی در جهان
۵	تنوع گیاهی در ایران
۶	وضعیت تولید گیاهان دارویی در ایران
۸	سرانه مصرف گیاهان دارویی در ایران
۹	تجارت گیاهان دارویی در ایران
۱۲	چالش‌ها و تنگناها
۱۳	جمع‌بندی و پیشنهادها
۱۸	منابع و مأخذ

کد موضوعی: ۲۵۰

شماره مسلسل: ۱۰۴۴۶

آبان‌ماه ۱۳۸۹

دفتر: مطالعات زیربنایی



تولید، تجارت و صادرات گیاهان دارویی

چکیده

تنوع اقلیمی ایران و به تبع آن پوشش متنوع گیاهی ظرفیت بسیار گسترده‌ای را برای ورود ایران به عرصه تجارت بین‌المللی گیاهان دارویی و داروهای گیاهی فراهم کرده است. با این وصف بهرغم وجود قابلیت‌های فراوان در زمینه تولید گیاهان دارویی، چنین به نظر می‌رسد که هنوز از ظرفیت‌های موجود در کشور به خوبی بهره‌برداری نشده و ایران فاقد آمادگی‌های لازم برای حضور در بازارهای جهانی است و سهم کمتر از ۲ درصدی کشور از تجارت جهانی این بخش، دلیلی بر این مدعاست. از آنجا که درصد قابل توجهی از گیاهان دارویی ایران در عرصه طبیعت روییده و جزء ذخایر طبیعی هستند برداشت بی‌رویه آنها به دلیل سودآوری‌های کلان اقتصادی، مشکلات و مسائل ناگواری را در روند بقا و رشد این منابع به وجود آورده و در مواردی تنوع زیستی منطقه را با خطر نابودی مواجه کرده است. در حال حاضر بیش از ۵۰ گونه گیاه دارویی در ایران کشت می‌شود که این میزان در مقایسه با کشوری نظیر چین با ۲۰۰ گونه زیرکشت، رقم بسیار اندکی است. سرانه مصرف گیاهان دارویی در کشور نیز ۰/۴ کیلوگرم است که بسیار کمتر از سرانه مصرف داروهای شیمیایی برای هر فرد ایرانی است و بی‌شک این وضعیت تهدیدی جدی برای سلامت جامعه به حساب می‌آید. از سوی دیگر تولید گیاهان دارویی در سال‌های اخیر از



وضعیت مطلوبی برخوردار نبوده و با سطح تولید کنونی و سرانه مصرف گیاهان دارویی در ایران، نه تنها این مقدار تولید تأمین‌کننده نیاز داخلی نیست، بلکه امکان صادرات آن نیز بسیار ناچیز است. در همین حال در سال‌های اخیر روند تجارت گیاهان دارویی ایران افت محسوسی داشته است. ناچیز بودن حجم صادرات گیاهان دارویی به میزان ۱۷۵۸۱ تن به ارزش ۷۴ میلیون دلار در سال ۱۳۸۷ حاکی از ناتوانی ایران در فروش گیاهان دارویی در بازارهای جهانی است. به هر حال هرچند ایران در زمینه تولید گیاهان دارویی دارای مزیت نسبی است، اما تداوم روند فعلی مدیریت گیاهان دارویی از آینده‌ای نه‌چندان روشن در تولید، فرآوری و تجارت این محصولات حکایت میکند، بنابراین وزارت جهاد کشاورزی به‌عنوان مهمترین نهاد سیاستگذار در این زمینه به همراه سایر متولیان امر وظیفه دارند، ضمن اتخاذ سیاست‌های راهبردی در عرصه مدیریت گیاهان دارویی ایران به منظور کاربرد روش‌های علمی و صحیح در کاشت، داشت، برداشت و بهره‌برداری صنعتی و اقتصادی از این گیاهان به منظور توسعه کشت، افزایش تولید، صادرات و فرآوری این محصولات تمهیدات لازم را بیاندیشند و بستر مناسب را برای احیای این بخش فراهم آورند.

مقدمه

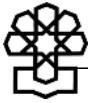
گیاهان دارویی از جایگاه ویژه‌ای در تأمین بهداشت و سلامت انسان‌ها برخوردار بوده و نقش بسزایی در درمان و پیشگیری از بیماری‌ها ایفا میکنند. در چند دهه اخیر رویکرد مردم جهان در گرایش به استفاده از داروهایی با منشأ طبیعی، به دلیل اثبات عوارض جانبی داروهای شیمیایی، هزینه بالا و ایجاد آلودگی‌های زیست‌محیطی و



همچنین استفاده بیشتر از محصولات طبیعی در تولید داروها به منظور حفظ سلامت از یکسو و ناتوانی بشر در تولید برخی از مواد دارویی که نمونه آنها به طور طبیعی در برخی گیاهان وجود دارد از سوی دیگر موجب توسعه روزافزون تولید گیاهان دارویی، فرآوری و فرمولاسیون داروهای گیاهی و تجارت گسترده آنها در سطح جهان شده است. در حال حاضر کشورهای نظیر آمریکا، ژاپن و آلمان با وجود دسترسی به جدیدترین متدهای پزشکی، بزرگترین تولیدکننده و مصرفکننده داروهای گیاهی به شمار می‌روند. کشورهای آسیایی نظیر چین و هند نیز به دلیل تنوع آب و هوایی و پوشش متنوع گیاهی، تأمین‌کننده‌های اصلی گیاهان دارویی محسوب می‌شوند. کشور ایران نیز به جهت وجود اقلیم‌های مختلف دارای گونه‌های متنوع از گیاهان دارویی بوده و از این لحاظ جایگاه ویژه‌ای را در بین کشورهای مختلف به خود اختصاص داده است. اما علیرغم استعدادهای بالقوه کشور، تولید، عرضه و مصرف گیاهان دارویی افزایش در خور توجهی نداشته و به مرور در حال کاهش بوده است. همچنین عدم مدیریت صحیح در تجارت گیاهان دارویی منجر به از دست دادن بازار این محصولات در عرصه جهانی شده و ایران را به رقیب ضعیفی در عرصه بین‌المللی تبدیل کرده است. گزارش حاضر سعی بر آن دارد تا ضمن تبیین اهمیت و جایگاه گیاهان دارویی، وضعیت ایران را در تولید، مصرف و تجارت این گیاهان مورد نقد و بررسی قرار داده و در انتها پیشنهادهایی جهت بهبود وضعیت حاضر ارائه کند.

استفاده از گیاهان دارویی در جهان

به دلیل بروز عوارض جانبی داروهای شیمیایی، تهیه برخی از عناصر مورد نیاز که به صورت مصنوعی قابل استحصال نبوده و تنها به طور طبیعی تولید میشوند و کاربرد گوناگون عناصر و مواد گیاهی در صنایع غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی، استفاده از گیاهان دارویی در ایران و جهان روز به روز در حال افزایش است. براساس اطلاعات به دست آمده ۷۵۰۰۰ نوع گیاه دارویی در جهان وجود دارد که از آنها ۵۰۰۰ داروی گیاهی توسط صنایع داروسازی تولید و به بازار عرضه شده است. در حال حاضر یکسوم داروهایی مورد استفاده بشر را داروهایی با منشأ گیاهی تشکیل می‌دهند و این میزان بی‌تردید رو به افزایش است. براساس آمار سازمان بهداشت جهانی بالغ بر ۸۰ درصد مردم جهان به ویژه در کشورهای توسعه و نواحی فقیر و دورافتاده عمده‌ترین نیازهای درمانی خود را از گیاهان دارویی تأمین می‌کنند. بیش از ۶۰ درصد مردم آلمان و بلژیک و ۷۴ درصد مردم انگلیس تمایل به استفاده از درمان‌های طبیعی گیاهی دارند. بیش از ۸۰ درصد سلامت مردم کشور چین وابسته به طب سنتی - گیاهی است. حدود ۴۰ درصد داروهای موجود در داروخانه‌های چین از داروهای گیاهی تهیه میشوند و طی ۵ سال گذشته فروش داروهای سنتی در چین ۱۱۳ درصد افزایش داشته است. این کشور به طور متوسط سالیانه ۸ میلیارد دلار از این طریق درآمد دارد. به طور کلی علل گرایش به گیاهان دارویی در کشورهای مختلف جهان متفاوت است. در برخی از کشورها نظیر چین، پاکستان، هند و ایران به دلیل مشکلات اقتصادی و هزینه پایین گیاهان دارویی استفاده از این گیاهان متداول شده است. اما کشورهای صنعتی مانند آمریکا، کانادا و آلمان به





این نتیجه رسیده‌اند که استفاده از داروهای گیاهی دارای خواص بیشتر و مضرات کمتری است. طبق اعلام سازمان بهداشت جهانی رشد مصرف گیاهان دارویی در کشورهای صنعتی در مقابل گیاهان سنتی ۱۵ به سه است، اما در کشور ما که یکی از ۷ کشور آسیایی است که بیشترین گیاه دارویی را دارد این رشد برعکس است.

تنوع گیاهی در ایران

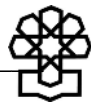
به دلیل وسعت کشور ایران و حاکم بودن شرایط اقلیمی و اکولوژیکی متنوع، گونه های گیاهی مختلفی در این سرزمین رشد یافته‌اند. کشور ما از نظر تنوع زیستی جزء ۸ کشور برتر دنیا در تولیدات گیاهی به حساب می‌آید به گونه‌ای که در زمینه ذخایر ژنتیک گیاهی، موطن اصلی برخی از ژرم پلاسماهای مهم گیاهی است. فلور غنی ایران بیش از ۷۵۰۰ گونه گیاهی را دربرمی‌گیرد که بیش از ۴ برابر قاره اروپا بوده و به عنوان یک مزیت منحصر به فرد در جهان به شمار می‌آید. در این میان حدود ۵۶۹ جنس با بیش از ۲۳۰۰ گونه از ۷۵۰۰ گونه گیاهی جزء گیاهان دارویی طبقه‌بندی می‌شوند. بنابراین مشخص است که کشور ما از پتانسیل خدادادی خوبی در تولید گیاهان دارویی برخوردار است، اما با وجود این تعداد گونه از گیاهان دارویی سهم کشور از تجارت جهانی این بخش کمتر از ۲ درصد است.

وضعیت تولید گیاهان دارویی در ایران

همان‌طور که ذکر شد ایران به دلیل شرایط آب و هوایی بسیار متنوع، از فلور گیاهی غنی برخوردار بوده و جایگاه ویژه‌ای را در بین کشورهای مختلف دنیا دارد، اما به‌رغم این توان بالقوه، غالب این گیاهان به‌صورت خودرو رشد و تکثیر یافته و درصد بسیار کمی از زمین‌های زراعی زیرکشت گیاهان دارویی می‌رود. در حال حاضر بیش از ۵۰ گونه گیاه دارویی در ایران کشت می‌شود که در مقابل کشوری نظیر چین با ۲۰۰ گونه زیرکشت، رقم بسیار اندکی است. زیره سبز، گشنیز، رازیانه، آویشن، بابونه، همیشه بهار، سنبل الطیب، کدو تخم کاغذی و حنا از عمده‌ترین گیاهان دارویی کشت شده در ایران هستند.

آمار سطح زیرکشت گیاهان دارویی طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۷ نشان‌دهنده کاهش محسوس کشت این گیاهان طی این دوره است. به طوری که سطح زیرکشت از ۸۱۱۷۴ هکتار در سال ۱۳۸۰ به ۲۷۸۲۸ هکتار در سال ۱۳۸۷ رسیده که نشان‌دهنده ۳۴ درصد افت در سطح زیرکشت گیاهان دارویی است. بررسی میزان تولید گیاهان دارویی در دوره مزبور نیز گویای وجود نوسان در تولید این محصولات بوده به طوری که از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۲ میزان تولید افزایش یافته و به رقم ۷۰۱۴۹/۳ تن رسیده، اما از سال ۱۳۸۳ به بعد میزان تولید سیر نزولی به خود گرفته و در سال ۱۳۸۷ فقط ۴۴۰۴۸ تن گیاه دارویی تولید شده است. باید اذعان داشت با این سطح تولید و با توجه به سرانه مصرف گیاهان دارویی در ایران نه تنها این مقدار تولید تأمین‌کننده نیاز داخلی نیست، بلکه امکان صادرات آن نیز بسیار ناچیز است.





جدول ۱. آمار کل گیاهان دارویی طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۷

سال	سطح زیرکشت (هکتار)	میزان تولید (تن)
۱۳۸۰	۸۱۱۷۴	۲۶۵۱۱/۱
۱۳۸۱	۷۸۳۶۱/۵	۴۰۴۸۴
۱۳۸۲	۷۳۲۷۰	۷۰۱۴۹/۳
۱۳۸۳	۶۶۴۱۱	۵۸۶۱۲/۷۵
۱۳۸۴	۳۹۵۰۸	۵۹۶۵۰
۱۳۸۵	۳۷۹۸۰	۴۳۴۴۹
۱۳۸۶	۳۹۶۱۸	۳۸۶۶۱
۱۳۸۷	۲۷۸۲۸	۴۴۰۴۸

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۹.

از آنجا که درصد قابل توجهی از گیاهان دارویی ایران در عرصه طبیعت روییده و جزء ذخایر طبیعی هستند برداشت بی‌رویه آنها به دلیل سودآوری‌های کلان اقتصادی مشکلات و مسائل ناگواری را برای این منابع به وجود آورده و تنوع زیستی منطقه را با خطر نابودی مواجه کرده است. استفاده مستقیم از گیاهان طبیعت نه تنها منجر به نابودی منابع طبیعی و بعضاً انقراض گونه‌های گیاهی می‌شود، بلکه باعث نوسانات شدید در کمیت و کیفیت عناصر دارویی موجود در گیاه نیز می‌شود. لذا کشت گیاهان دارویی باید در اولویت قرار گیرد. مع‌الاسف براساس آمار سطح زیرکشت، زمین‌های زراعی اندکی تحت کشت گیاهان دارویی رفته و کشور از وضعیت مطلوبی در این زمینه برخوردار نیست. توسعه کشت و فرآوری گیاهان دارویی در کشورهای مختلف بالاخص کشورهای همسایه نظیر ترکیه و پاکستان امکان رقابت در بازارهای جهانی را برای کشور ایران سخت کرده است. همچنین



وجود دانش فنی و امکانات پیشرفته فرآوری و تولید گیاهان دارویی در کشورهای نظیر آمریکا، فرانسه و آلمان و سنتی بودن کشت و فرآوری در ایران تهدیدی جدی در توسعه کشت گیاهان دارویی در ایران قلمداد می‌شود.

به‌طور کلی با توجه به تنوع رویش گیاهان دارویی ایران که تقریباً بیش از ۸۰ درصد گیاهان دارویی مشهور و قابل مصرف دنیا را دارد می‌توان چنین نتیجه گرفت که کشور ما برای سرمایه‌گذاری در زمینه تولید گیاهان دارویی دارای مزیت نسبی است و می‌تواند در بسیاری از مناطق در تناوب زراعی و در الگوی کشت محصولات مختلف قرار گیرد و منبع درآمد خوبی برای کشاورزان باشد.

سرانه مصرف گیاهان دارویی در ایران

علیرغم جایگاه ویژه ایران در تولید گیاهان دارویی و سابقه کهن استفاده از این گیاهان، درحال حاضر گیاهان دارویی در سبد غذایی و دارویی مردم ایران سهم اندکی دارند. براساس آمار دفتر سبزی صیفی، گیاهان زینتی و دارویی وزارت جهادکشاورزی سرانه مصرف گیاهان دارویی در کشور ۰/۴ کیلوگرم است. مطمئناً این رقم بسیار کمتر از سرانه مصرف داروهای شیمیایی برای هر فرد ایرانی است.^۱ درحال حاضر کمتر از ۴ درصد داروهای شیمیایی موجود در بازار ایران را داروهایی با منشأ گیاهی تشکیل می‌دهد، درحالی که این نسبت در کشورهای اروپایی به بیش از ۳۵ درصد می‌رسد.^۲ بی‌شک این وضعیت تهدیدی جدی برای سلامت جامعه به حساب می‌آید.

۱. دفتر امور سبزی و گیاهان زینتی و دارویی.

۲. یزدانی، داراب و همکاران، تولید و تجارت گیاهان دارویی در ایران و جهان.



جدول ۲. سرانه مصرف گیاهان دارویی

نام محصول	سرانه مصرف (کیلوگرم)
گیاهان دارویی (به طور کلی)	۰/۴
گل محمدی (گلاب)	۱ (لیتر)
زیره سبز	۰/۰۶
گشنیز	۰/۱
نعناع (معمولی و فلفلی)	۰/۴
حنا	۰/۱

مأخذ: همان.

تجارت گیاهان دارویی در ایران

گسترش صادرات غیرنفتی یکی از راه‌های توسعه اقتصادی کشور به حساب آمده و سبب بهبود وضع اقتصاد داخلی می‌شود. در این میان گیاهان دارویی و داروهای گیاهی علاوه بر نقش خاصی که در اقتصاد داخلی دارند می‌توانند تأثیر بسزایی در امر صادرات غیرنفتی داشته باشند. خوشبختانه با روی آوردن کشورهای پیشرفته به استفاده از فرآورده‌های گیاهی و مصرف روزافزون آن در تولید صنایع دارویی، غذایی، آرایشی و بهداشتی و با در نظر گرفتن رویش گیاهان دارویی متنوع در کشور، فرصتی مناسب نصیب ایران شده است. در سال‌های اخیر روند تجارت گیاهان دارویی ایران افت محسوسی داشته است. صادرات فله‌ای و بدون بسته‌بندی استاندارد، محدودیت امکانات بسته‌بندی مورد قبول بازار جهانی، شیوه سنتی تجارت و بازاریابی گیاهان دارویی و محدودیت وجود دستگاه‌های پیشرفته اسانس‌گیری و



تهیه عصاره داروهای گیاهی از جمله علل عقب ماندن ایران از سایر رقبا در عرصه تجارت گیاهان دارویی در جهان است.

بررسی آمار صادرات گیاهان دارویی طی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷ حاکی از آن است که در طی این دوره میزان صادرات این محصولات از میزان ۳۲۲۸۶ تن در سال ۱۳۸۲ با سیر نزولی به ۱۷۵۸۱ تن در سال ۱۳۸۷ رسیده که نشان‌دهنده افت ۴۵ درصدی در طی این دوره است.

گیاهان دارویی که در سال‌های مذکور به خارج از کشور صادر شده شامل تخم گشنیز، خاکشیر، انواع زیره، صمغ‌ها، ریشه و عصاره شیرین بیان، انواع کتیرا، حنا و سدر است که در سال ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ تعداد محصولات صادراتی کاهش عمده‌ای داشته و فقط شامل محصولات دارویی، انواع زیره و شیره و عصاره شیرین بیان شده است. ارزش صادرات این محصولات ۳۷ میلیون دلار در سال ۱۳۸۲ بوده که تقریباً در سال‌های بعد به استثنای سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ با سیر نزولی همراه بوده و در سال ۱۳۸۷ به ۷۴ میلیون دلار رسیده است. لازم به ذکر است آمریکا، آلمان، انگلیس، فرانسه، هند، پاکستان و کشورهای حوزه خلیج فارس از جمله عمده‌ترین خریداران گیاهان دارویی ایران هستند. ایران همواره در تولید و صادرات این محصول در جهان از جایگاه بسیار مناسبی برخوردار بوده است به طوری که رتبه ایران در تولید در طول سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۴ همواره جزء ۱۰ کشور نخست و در ارزش صادرات در طی این سال‌ها جزء ۵ کشور برتر جهان بوده است. کاهش قابل توجه درآمدزایی حاصل از صادرات گیاهان دارویی و کاهش صادرات تعدادی از گیاهان دارویی در سال‌های اخیر نشان‌دهنده از دست دادن



بازارهای بین المللی این محصولات است که با توجه به جایگاه ایران در تولید و عرضه گیاهان دارویی بسیار نگران کننده است.

جدول ۳. مقایسه آمار صادرات گیاهان دارویی طی سالهای ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷

سال	وزن (تن)	ارزش (میلیون دلار)	نام محصول
۱۳۸۲	۳۲۲۸۶	۳۷	تخم گشنیز، خاکشیر، انواع زیره، صمغ‌ها، ریشه و عصاره شیرین بیان، انواع کنیرا، حنا و سدر
۱۳۸۳	۲۳۹۲۲	۲۹/۶۱	تخم گشنیز، خاکشیر، انواع زیره، صمغ‌ها، ریشه و عصاره شیرین بیان، انواع کنیرا، حنا و سدر
۱۳۸۴	۲۳۳۵۵	۲۷/۸	تخم گشنیز، خاکشیر، انواع زیره، صمغ‌ها، ریشه و عصاره شیرین بیان، انواع کنیرا، حنا و سدر
۱۳۸۵	۷۸۶۶	۵۷	تخم گشنیز، خاکشیر، انواع زیره، صمغ‌ها، ریشه و عصاره شیرین بیان، انواع کنیرا، حنا و سدر
۱۳۸۶	۸۳۹۸	۵۸	محصولات دارویی، انواع زیره
۱۳۸۷	۱۷۵۸۱	۷۴	شیره و عصاره شیرین بیان

مأخذ: همان.

به هر حال با وجود اینکه گیاهان دارویی متعددی در سبد کالاهای صادراتی قرار دارند، تنها تعدادی از گیاهان دارویی و مواد استحصال شده از این گیاهان که در تولید داروهای گیاهی کاربرد دارند به کشور وارد می‌شوند. ارزش کل واردات گیاهان دارویی و مواد اولیه گیاهی در سال ۱۳۸۶ برابر با ۸۵ میلیون دلار بود. بیشترین ارزش میزان واردات گیاهان دارویی مربوط به اسانس‌هاست به طوری که ۵۹ میلیون دلار در این سال به واردات اسانس اختصاص داشته است.



ورود عصاره‌های حاصل از گیاهان دارویی یکی از نقایص سیستم مدیریت این گیاهان در کشور به‌شمار می‌آید، زیرا به‌علت عدم توانایی در فرآوری گیاهان دارویی علاوه‌بر از دست دادن بازار جهانی مواد اولیه گیاهی به واردکننده عمده این محصولات تبدیل شده‌ایم. از علل ضعف در فرآوری گیاهان دارویی می‌توان به مواردی همچون پراکنش نامناسب واحدهای فرآوری در کشور و عدم تناسب آن با پراکنش مزارع، عدم تطابق خطوط فرآوری با استانداردهای بین‌المللی، کمبود منابع مالی جهت توسعه واحدهای فرآوری، واردات بی‌رویه محصولات فرآوری شده، عدم کنترل و نظارت کافی بر محصول فرآوری شده از لحاظ کیفیت و میزان مواد مؤثره، عدم وجود کافی آزمایشگاه‌های کنترل کیفیت و تجزیه مواد مؤثره، عدم نظارت کافی و به‌موقع وزارت بهداشت در زمینه مواد اولیه داروها و صنایع وابسته، نبود ارتباط لازم میان بخش‌های مرتبط با این صنعت، نبود ماشین‌آلات اختصاصی عصاره‌گیری و اسانس‌گیری که بخش اعظم ماده اولیه صنایع را به‌وجود می‌آورند، اشاره کرد.

چالش‌ها و تنگناها

برخی از چالش‌ها و تنگناهای توسعه کشت، فراوری و صادرات گیاهان دارویی به‌شرح زیر است:

- ناآگاهی کشاورزان نسبت به اهمیت و ارزش گیاهان دارویی،
- عدم رعایت نکات فنی و بهداشتی توسط تولیدکنندگان،
- عدم کنترل و نظارت کافی بر محصول فرآوری شده از لحاظ کیفیت و میزان مواد مؤثره،
- نبود ارتباط لازم میان بخش‌های مرتبط با این صنعت،



- واردات بی‌رویه محصولات فرآوری شده جهت استفاده از آنها به‌عنوان مواد اولیه و خام در صنایع وابسته،
- عدم تطابق با استانداردهای بین‌المللی خطوط فرآوری موجود که باعث کاهش کیفیت محصول فرآوری شده می‌گردد،
- نبود ماشین‌آلات اختصاصی عصاره‌گیری و اسانس‌گیری که بخش اعظم ماده اولیه صنایع را به‌وجود می‌آورند،
- صادرات فله‌ای و بدون وجود بسته‌بندی‌های استاندارد،
- محدودیت امکانات بسته‌بندی‌های مورد قبول بازار جهانی،
- شیوه سنتی تجارت و بازاریابی گیاهان دارویی و ضرورت به‌کارگیری علم روز دنیا،
- متغیر بودن تصمیمات متخذه درخصوص قوانین صادراتی،
- عدم نظارت گمرک بر صادرات مرزی کشور،
- نداشتن کد قابل ردیابی بر روی محموله‌های صادراتی که در ردیابی محصول آلوده می‌تواند مفید واقع شود.

جمع‌بندی و پیشنهادات

همان‌طور که در این گزارش بیان شد با توجه به اثبات آثار مخرب و جانبی داروهای شیمیایی از یک طرف و ایجاد آلودگی‌های زیست‌محیطی از سوی دیگر گرایش عمومی جامعه به ویژه طی سال‌های اخیر به استفاده از داروهایی با منشأ گیاهی روندی صعودی داشته است. تنوع اقلیمی ایران و به‌تبع آن پوشش متنوع گیاهی که سبب افزایش کیفیت، درصد و نوع عناصر موجود در گیاهان دارویی شده توان بسیار



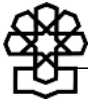
خوبی را برای ورود ایران به تجارت بین‌المللی گیاهان دارویی و داروهای گیاهی فراهم کرده است. علیرغم قابلیت‌های مزبور در تولید گیاهان دارویی، وجود ذخایر ژنتیکی منحصر به‌فرد در هر منطقه کشور و وجود گونه‌های بومی که خریداران زیادی در جهان دارند، وجود پیشینه طب سنتی و اسلامی غنی در ایران، نیروی انسانی متخصص و تعداد زیاد پزشکان سنتی در ایران چنین به نظر می‌رسد که هنوز از ظرفیت‌های موجود در کشور به خوبی بهره‌برداری نشده است و ایران فاقد جایگاه مناسب برای حضور در بازارهای جهانی است. کمتر از ۲ درصد سهم کشور از تجارت جهانی این بخش دلیلی بر این مدعاست. کشور ما مانند ۵۰ سال گذشته بیشتر در زمینه تولید عرقیات گیاهی فعالیت دارد و فقط طی دهه گذشته در تولید حدود ۱۷۰ نوع داروی گیاهی سرمایه‌گذاری کرده که تنها در بازار داخلی به فروش رسیده است. هر چند رتبه ایران در تولید گیاهان دارویی در طول سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۴ همواره در میان ۱۰ کشور نخست و در ارزش صادرات این محصولات در طی این سال‌ها جزء ۵ کشور اول دنیا بوده است،^۱ اما در چند سال اخیر ضمن افت میزان تولید، حضور ایران در تجارت بین‌المللی این گیاهان قابل قبول نبوده و کشور ما عرصه را به رقبای دیگر واگذار کرده است. البته باید اذعان داشت که با این سطح تولید و با توجه به سرانه مصرف گیاهان دارویی در ایران نه تنها این مقدار تولید تأمین‌کننده نیاز داخلی نیست، بلکه امکان صادرات آن نیز بسیار ناچیز است. ناچیز بودن صادرات گیاهان دارویی به میزان ۱۷۵۸۱ تن با ارزش ۷۴ میلیون دلار در سال ۱۳۸۷ حاکی از ناتوانی ایران در فروش گیاهان دارویی در بازارهای جهانی است. از



موانع توسعه صادرات گیاهان دارویی می‌توان به مواردی از قبیل به متغیر بودن تصمیمات متخذه در خصوص قوانین صادراتی، نداشتن کد قابل ردیابی بر روی محموله های صادراتی، نبود تبلیغات برون‌مرزی جهت شناساندن گیاهان دارویی ایران، عدم نظارت گمرک بر صادرات مرزی کشور که به صورت فله ای و کاملاً نامناسب صادر می‌شود و محدود بودن ارتباط بین وزارت جهادکشاورزی و بازارهای صادراتی اشاره کرد. با وجود آنکه در کشور ما انواع گونه‌های گیاهان دارویی وجود دارد، اما شاهد واردات بی‌رویه این‌گونه گیاهان در کشور می‌باشیم.

علاوه بر موارد مذکور، به دلیل نبود امکانات مناسب برای فرآوری گیاهان دارویی در استحصال مواد اولیه مورد نیاز صنایع غذایی، دارویی، آرایشی و بهداشتی بسیاری از این مواد به کشور وارد می‌گردد و متأسفانه ایران به عنوان یکی از واردکنندگان این محصولات مطرح است. فرآوری گیاهان دارویی ضمن تأمین بخشی از نیازهای غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی جامعه از خروج مقادیر زیادی ارز جلوگیری می‌نماید.

ازسوی دیگر با توجه به اینکه غالب گیاهان دارویی موجود در ایران در عرصه طبیعت می‌رویند، برداشت بیش از اندازه آنها به دلیل صرفه اقتصادی، تاکنون خسارات جبران ناپذیری را بر منابع طبیعی وارد کرده است. این وضعیت بعضاً سبب انقراض گونه گیاهی و باعث نوسانات شدید در کمیّت و کیفیت مواد مؤثره دارویی در گیاه خواهد شد. هرچند در حال حاضر بیش از ۵۰ گونه گیاه دارویی در ایران کشت می‌شود، اما مطمئناً توسعه کشت این گیاهان و تشویق کشاورزان به قرار دادن



گیاهان دارویی در تناوب زراعی علاوه بر افزایش درآمد کشاورزان، باعث جلوگیری از تخریب منابع طبیعی شده و تولید این محصولات را افزایش می‌دهد.

به طور کلی باید گفت استاندارد نبودن و عدم کنترل کیفی و کمیّ داروهای گیاهی، ضعف در فناوری و تهیه داروهای گیاهی به دلیل عدم آگاهی زارعان از اصول صحیح کشت و بهره‌برداری، خشک کردن، سیستم بسته بندی، انبارداری و انبارسازی، ضعف در اطلاع‌رسانی و نبود صنایع تبدیلی در مناطق مختلف رویش گیاهان، مشخص نبودن متولی خاص و دلسوز و عدم هماهنگی بین دستگاههای مسئول از دلایل رکود تولید، فرآوری و تجارت گیاهان دارویی در ایران به‌شمار می‌رود. بنابراین وزارت جهاد کشاورزی به‌عنوان مهمترین نهاد سیاستگذار در این زمینه به همراه سایر متولیان امر وظیفه دارند، ضمن اتخاذ سیاست‌های راهبردی در مدیریت گیاهان دارویی ایران به منظور کاربرد روش‌های علمی و صحیح در کاشت، داشت، برداشت و بهره‌برداری صنعتی و اقتصادی از این گیاهان به‌منظور توسعه کشت، افزایش تولید، صادرات و فرآوری این محصولات تمهیدات لازم را بیاندیشند.^۱ در انتها باید تأکید کرد توسعه کشت و تجارت گیاهان دارویی علاوه بر کسب درآمدی مطلوب برای کشاورزان و ارزآوری برای کشور و احراز جایگاه شایسته در بازار جهانی باعث شکوفایی و توسعه پایدار کشور می‌شود. در هر حال با توجه به مراتب فوق‌الاشاره جهت بهبود وضعیت و ساماندهی تولید، فرآوری و تجارت گیاهان دارویی پیشنهادهایی نیز بدین شرح ارائه می‌شود:

۱. دفتر امور سبزی و گیاهان زینتی و دارویی.



- ساماندهی تحقیقات، ترویج و آموزش گیاهان دارویی به منظور توسعه سطح دانش و آگاهی بهره‌برداران،
- امکان‌سنجی مناسب جهت توسعه سطح زیرکشت گیاهان دارویی با هدف افزایش تولید، ایجاد اشتغال مولد و توسعه صادرات،
- معرفی گیاهان دارویی ایران در بازارهای داخلی و بین‌المللی،
- حمایت از بخش خصوصی جهت تولید، فرآوری، بسته‌بندی و صادرات گیاهان دارویی،
- رعایت استانداردهای بین‌المللی در تولید گیاهان دارویی و داروهای گیاهی برای حضور در بازار جهانی،
- بازاریابی و شناسایی بازارهای هدف به منظور حضور مؤثر در تجارت بین‌المللی گیاهان دارویی،
- ساماندهی کشت و فرآوری گیاهان دارویی،
- توسعه تولید زراعی گیاهان دارویی در سطوح صنعتی در مقایسه با برداشت بی‌رویه از طبیعت،
- حفظ و حراست از گونه‌های موجود در طبیعت و محیط زیست،
- کاشت گیاهان دارویی که در اقلیم ایران وجود ندارد.

منابع و مأخذ

۱. گزارش گیاهان دارویی، دفتر امور سبزی صیفی، گیاهان زینتی و دارویی، وزارت جهادکشاورزی، ۱۳۸۹.
۲. میرحسینی، سیدمهدی، حسین، سابقی. بررسی اقتصادی تجارت و صادرات گیاهان دارویی ایران.
۳. رضایی، سهیل، حبیب‌اله، سلامی. بررسی ساختار بازار جهانی و تعیین بازارهای هدف صادراتی گیاهان دارویی و معطر منتخب، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، گروه اقتصاد کشاورزی.
۴. کشفی‌بناب، علیرضا. مزیت نسبی اقتصادی کشت و تجارت گیاهان دارویی در ایران و ارزش آن در بازارهای جهانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب.
۵. نیرومنش، امین، منصور، سلجوقیان‌پور. بازاریابی گیاهان دارویی و نقش آن در توسعه پایدار.
۶. یزدانی، داراب و همکاران. تولید و تجارت گیاهان دارویی در ایران و جهان.
۷. کاوش‌های اینترنتی.





شناسنامه گزارش

شماره مسلسل: ۱۰۴۴۶

عنوان گزارش: تولید، تجارت و صادرات گیاهان دارویی

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی، آب و منابع طبیعی)

تهیه و تدوین کنندگان: سعید مقیسه، الهه سلیمانی

ناظر علمی: محسن صمدی

متقاضی: فراکسیون محیط زیست

ویراستار تخصصی: الهه سلیمانی

سر ویراستار: حسین صدری نیا

واژه‌های کلیدی:

۱. گیاهان دارویی

۲. تجارت

۳. تولید

تاریخ انتشار: ۱۳۸۹/۸/۳